

A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben¹

Bizonyára mindenki átélte már azt az élményt, hogy idegen nyelvből magyarra fordított szöveget olvasva egyszerre csak azt veszi észre, hogy már jó ideje nem érti, miről szól a szöveg, azaz „elveszítette a fonalat”. A mondatok egyenként grammatikailag helyes mondatok, a szöveggel mégis valami baj van. Ilyenkor az olvasónak el kell döntenie, mennyire fontos számára az információ, érdemes-e egy-két bekezdést újraolvasnia, esetleg visszamennie a szöveg elejére, vagy egyszerűbb lemondani az információról. Ennek a tapasztalati jelenségnek a nyelvészeti magyarázatára teszünk kísérletet a továbbiakban.

1. A fordított szöveg, mint nyelvészeti kutatás tárgya

Papp Ferenc több mint harminc évvel ezelőtt megjelent tanulmányában (Papp 1972) kvázi helyes szövegeknek nevezte azokat a szövegeket, amelyekre egyszerre érvényes az alábbi három állítás: (1) A szöveg minden mondata az adott nyelv grammatikai szabályai szerint van megszerkesztve. (2) Az adott nyelv beszélői a szöveg minden mondatát helyesnek tartják és elfogadják. (3) Az egész szöveget mégis elutasítják, mert nem felel meg a helyesen szerkesztett szövegről alkotott intuitív elképzeléseiknek. Bár ő nem kimondottan fordításokat vizsgált, hanem magyar anyanyelvű személyek orosz nyelvű szóbeli és írásbeli produktumait, megközelítése nagyon alkalmasnak bizonyult a fordított szövegek egészének elemzésére is. Én magam 1981-ben megvédett és 1987-ben nyomtatásban is megjelent értekezésemben az oroszról fordított magyar társadalomtudományi szövegek grammatikai tagolásában és aktuális tagolásában mutattam ki azokat a jellegze-

¹ A VII. Nemzetközi Magyar Nyelvészkonferencián (2004. augusztus 28–31.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

tességeket, amelyek tekintetében a fordított szövegek eltérnek az eredeti magyar szövegektől (Klaudy 1987). Szintén a kvázi helyesség terminust használta fel Inkeri Vehmas-Lehto finn kutató az oroszról fordított nyomtatásban megjelent finn sajtószövegek jellegzetességeinek leírására (Vehmas-Lehto 1988).

A fordított szövegek egészének kutatásában új fejezetet jelent a fordítási univerzálék kutatása, amelynek lehetőségét a nagyméretű fordítási szövegkorpuszok teremtették meg. A korpusznyelvészet bevezetése a fordítástudományba Mona Baker két programadó cikkéhez kötődik (1993, 1995). Baker hangsúlyozza, hogy a fordított szöveg önmagában is kutatásra méltó tárgy, nem rosszabb, nem jobb az eredeti szövegeknél, csak más, és ezt a másságot kell kutatni. A másság univerzális jegyeit, illetve az ezzel kapcsolatos műveleteket fordítási univerzáléknak nevezzük. Különösen öt ilyen fordítási univerzálé kutatása folyik intenzíven: (1) explicitálás, (2) egyszerűsítés és egyértelműsítés, (3) a konvencionális grammatika alkalmazása, (4) ismétlések elkerülése, (5) bizonyos célnyelvi sajátosságok túlhangsúlyozása. Az univerzálék kutatása fokozatosan önálló területté növi ki magát a fordításkutatásban, a 2002-ben tartott univerzálékonferencia eredményei most jelentek meg önálló kötetben a Benjamins Kiadónál, amely már a címében megkérdőjelezi az univerzálék létét: *Universals in translation – Do they exist?* (Mauranen et. al. 2004).

2. Az európai uniós szövegek fordítása

A fordítás jelentőségének megnövekedése természetes velejárója az Európai Unió nyelvpolitikájának, amely minden tagállam nyelvét egyaránt hivatalos nyelvnek tekinti, s ez a nyelvi rendszer természetesen óriási mennyiségű fordítást igényel. Bár a fordítók rendelkezésére álló nyelvi technológiák mai fejlettsége mellett a fordított szövegek gépre vitele nem jelent problémát, sőt a fordítások ma már szinte kizárólag számítógépen készülnek, az európai uniós szövegek óriási korpuszának szövegszintű tudományos vizsgálata még nem indult meg.

Ha megvizsgáljuk, hogy a fordítástudomány három nagy kutatási területe közül (eredmény-, folyamat- és funkcióközpontú kutatás) melyiket termékenyítette meg leginkább az Európai Unió fordításpolitikája, akkor a publikációk számából nyilvánvaló, hogy a fordítás társadalmi funkciójával kapcsolatos kérdések kerültek a kutatók figyelmének központjába (Pym 2000, 2001, Wagner et al. 2002). Magyar nyelvészek számára különösen érdekesek a finn kutatók tanulmányai (Tirkkonen-Condit 2000, Koskinen 2000), amelyek az európai uniós szövegek fordításának problémáit a finn mentalitás szempontjából vizsgálják. Nyelvpolitikai, fordításpolitikai cikkek tehát szép számmal születnek (Szabari 1997, Horváth 2002), de a fordítók mindennapi munkájának nyelvészeti elemzése – néhány rész tanulmánytól eltekintve (Dróth 2000, Ajtay-Horváth 2002) – még várat magára.

Magyarországon a csatlakozás időpontjára kb. 120 ezer oldalnyi uniós joganyag fordítása született meg az Igazságügyi Minisztérium Fordításkoordináló Egységének irányításával. Bár a közbeszerzési eljárás miatt a fordításkoordináló egység kénytelen volt évente változó fordítóirodák közreműködésével dolgozni,

a terminológiai egységesítés érdekében összeállította és a fordítás közben folyamatosan fejlesztette többnyelvű terminológiai adatbázisát (www.eujogszab.hu), amely kb. 25 ezer egyeztetett terminust tartalmazott a csatlakozás pillanatában. A terminológiai egységesítésen kívül mondat- és szövegszerkesztési tanácsokat is kaptak a fordítók (IM Útmutató 2003).

Mindez a 120 ezer oldalnyi jórészt angolból és franciából fordított magyar joganyag, mind az egyéb európai uniós szövegek, tehát a magyar közintézmények, hivatalok, vállalatok mindennapi gyakorlatában keletkezett nagy mennyiségű angolból, németből és franciából fordított magyar szöveg nyelvészeti elemzésre vár. Ez a szöveganyag érdekes kutatási anyagot jelent a magyar nyelvészek és a fordításkutatók számára, mind a fordított szövegek jellegzetességeinek feltárása, mind a fordítók, lektorok szerkesztők tevékenységének, „nyelvi viselkedésének” leírása tekintetében.

3. A fordítók, lektorok tevékenységének kutatása

A fordítók, lektorok „nyelvi viselkedésének” kutatása a fordítástudományban többféle módon történik: introspekciós jegyzőkönyvek segítségével, amikor a fordítók fordítás közben mondják magánra, hogy mit miért és hogyan csinálnak (Tirkkonen-Condit 2002), retrospektív beszámolók segítségével, amikor a fordítás után teszik ugyanezt, vagy a fordító számítógépében rögzített időadatok elemzésével (Hansen 1999) stb. Kevésbé újszerű, de még mindig elfogadható az a kutatási módszer, ha a fordított szöveg és az eredeti egybevetése alapján következtünk arra, hogy mit csinált és mit nem csinált a fordító. Jó kutatási anyagot szolgáltatnak a lektori javítások és a korrektúrajeleket megőrző szövegszerkesztői programokkal készített lektori javítások.

Mostanában újra gyakran van alkalmam a bevezetőben említett kvázi helyes magyar szövegekkel találkozni, mivel fordítást oktató tanárként és fordításokat javító lektorként is sokat foglakozom magyarra fordított európai uniós szövegekkel, sőt a javító tanárok és lektorok munkájának értékelésére is többször kaptam felkérést. Az európai uniós joganyag fordításában és az EU intézményeinek működése során keletkezett szövegek fordításában nagyon gyakran találkozom azzal a jelenséggel, amit a bevezetőben említettem: a mondatok egyenként grammatikailag helyes mondatok, az egész szöveg mégis nehezen érthető. Mondhatná valaki, hogy a téma vagy az ábrázolt valóság bonyolult, de ha ilyenkor az eredeti angol, francia, vagy német szöveghez fordulunk, abból gyakran azonnal világos, miről van szó. Valami történik fordítás közben, amitől a magyar mondat átláthatatlanná válik. Annál inkább különösnek mondható, hogy a javításokat elemezve kiderül, a lektorok csak a terminológiai hibákat javítják, a mondatok szerkezetéhez nem tudnak vagy nem akarnak hozzányúlni.

Ennek több oka is lehet. (1) A mondat szerkezetét nehezebb javítani, mint egy-egy szakkifejezést. A szórendi javítás sokszor nem elég, az egész mondatot újra kellene fogalmazni, arra pedig nincs idő, vagy, valljuk be őszintén, sokszor anyagilag nem éri meg. (2) A szakkifejezések javításakor lehet támaszkodni a két-

és többnyelvű szótárakra, terminológiai adatbázisokra, a mondszerkesztési kérdéseknek azonban nincs hol utánanézni. (3) A javító tanárok és lektorok sokszor nem is tudják megfogalmazni a mondszerkezeti hibák okát, azt, hogy mitől félreérthető vagy nehezen érthető a mondat.

A mondottak szemléltetésére álljon itt egy európai tanácsi határozat egyetlen mondatának öt különböző fordítása, amelyet az európai uniós fordítóképzésben részt vevő hallgatók készítettek.

Szerkesztetlen hallgatói fordítások:

- (1) A benyújtott pályázati ajánlatok fényében a legmagasabb rátákat tartalmazó ajánlatok alapján kell meghatározni az odaítélendő legmagasabb visszatérítési rátákat és százalékos mennyiségeket.
- (2) A beérkező igények figyelembevételével a visszatérítések maximális értékét és a mennyiségarányos részesedéseket rögzíteni kell ahhoz, hogy a maximális értékre vonatkozó ajánlatokhoz szükséges engedélyeket kiadják.
- (3) A beadott és a maximális rátákat közlő pályázatok ismeretében meg kell állapítani a maximális visszatérítési rátát és a maximális rátát jegyző pályázatoknak odaítélendő százalékos mennyiségeket.
- (4) A benyújtott versenyajánlatok ismeretében, a legmagasabb rátákat tartalmazó és engedélyezendő ajánlatok alapján kell meghatározni a legmagasabb visszatérítési rátákat és százalékos mennyiségeket.
- (5) A benyújtott pályázatok figyelembevételével meg kell határozni a visszatérítések maximumát és a mennyiségi arányokat, amelyek alapján engedélyt kapnak azok az ajánlatok, amelyek tartalmazzák ezeket a megadott maximális értékeket.

A fenti öt fordítási változatban a lektor csak szakkifejezéseket javított (*versenyajánlatok* → *pályázatok*, *visszatérítési ráta* → *visszatérítési mérték*, *rögzíteni* → *megállapítani*), a mondatok szerkezetét mindegyik fordítás esetében elfogadta. Pedig felületes olvasásra is nyilvánvaló, hogy itt nem öt egyformán helyes változatról van szó, hiszen bár a mondatok grammatikailag a magyar nyelv szabályai szerint vannak szerkesztve, mégis mindegyik mást állít, mindegyikben más van kiemelve, és mindegyik nagyon nehezen érthető. Az alábbi szerkesztett fordítási változat a tanulmány szerzőjének javaslata:

Szerkesztett fordítás:

- (6) A benyújtott pályázatok alapján kell meghatározni, hogy mennyi legyen az export-visszatérítés maximális mértéke, és hogy a legmagasabb export-visszatérítést igénylő pályázatoknak hány százaléka részesülhet a kedvezményben.

A fordítás eredményeképp keletkezett magyar szövegek mondszerkesztési sajátosságainak vizsgálata tehát hasznos a szakfordítói és lektori gyakorlat számára,

de elméleti jelentősége is lehet, hiszen feltárhatja a magyar mondatok szöveggé szerveződésének mechanizmusát, és azoknak az eszközöknek a működését, amelyek ebben a szöveggé szerveződésben részt vesznek.

A szövegkutatásban ugyanis fontos szem előtt tartani, hogy a nyelvnek egyetlen olyan eszköze sincs, amely csak és kizárólag a szöveg szerveződésében venne részt. A szöveg szerveződésének nincsenek kizárólagosan saját eszközei. A szövegszervező elemek a mondat szerkezetben elfoglalt helyük révén, mintegy másodlagos feladatként vesznek részt a szöveg szerveződésében. Ugyanazon mondat egyformán helyes szintaktikai változatai éppen a szövegszintű funkciójukban különböznek egymástól. Illetve abban, hogy betöltik ezeket a funkciókat vagy sem. Mint a tudományos kutatásban ez oly sokszor megtörténik, itt is a működés hibáiból tudunk a funkcióra következtetni. Ha a mondat grammatikai tagolása helyes, akkor a szövegszintű diszfunkció okát a kommunikatív vagy értelmi tagolásban kell keresnünk.

4. A mondat kommunikatív tagolása

Köztudomású, hogy a mondatoknak a grammatikai (alany, állítmány, tárgy, határozó, jelző) tagolása mellett van egy másik, az adott szövegre, az adott szituációra jellemző úgynevezett aktuális tagolása is. Az aktuális (más terminussal értelmi vagy kommunikatív) tagolás az aktuális közlési helyzet szempontjából tagolja a mondatot. Eszerint a mondatokban elkülöníthető egy olyan rész, amely a mondatot összeköti az előzményekkel vagy szövegkezdő mondat esetén a közlési helyzettel, előzetes tudásunkkal – ez a téma vagy a tematikus szakasz, és van egy olyan része, amely új információt közöl, egy láncszemmel előre viszi a közlés folyamatát – ez a réma vagy a rematikus szakasz.

A mondatok tematikus (visszautaló vagy adott információt közlő) része és rematikus (új információt közlő) része közötti határt kommunikatív szakaszhatárnak nevezzük. Hipotézisünk, amelyet e tanulmányban bizonyítani kívánunk, a következő: az idegen nyelvből magyarra fordított szövegeket sokszor azért nehéz megérteni (azért veszítjük el olvasás közben a fonalat), mert sorozatosan eltolódik (bizonytalanná válik, eltűnik) bennük a kommunikatív szakaszhatár jelölése.

A kommunikatív szakaszhatárt a továbbiakban T/R határnak fogjuk rövidíteni. Először azt tekintjük át, hogyan történik a T/R határ jelölése a magyar mondatokban. A téma vagy tematikus szakasz és a réma vagy rematikus szakasz jellemzésekor az 1987-ben megjelent *Fordítás és aktuális tagolás* című munkánkra fogunk támaszkodni.¹ Bár a fenti munka célja az oroszról fordított magyar szövegek aktuális tagolásának leírása volt, mindazt, amit a magyar mondatok T/R

¹ Mivel célunk a T/R határjelölés fordításszemponstú leírása, szükségképpen le kell mondanunk arról, hogy a magyar mondat topik-predikátum szerkezetének kiterjedt szakirodalmát áttekintsük (erről részletesen: É. Kiss 1998: 2002).

tagolásával kapcsolatban akkor megállapítottunk, ma is érvényesnek tartjuk, ezért a további gondolatmenet megértéséhez szükséges megállapításokat rövidített formában megismételjük.

5. A T/R határjelölés eszközei a magyar mondatokban

A téma vagy tematikus szakasz és a réma vagy rematikus szakasz közötti határ jelölésének eszközei lehetnek tartalmiak vagy formaiak, explicitek vagy implicitek, progresszívek (előre mutatók) vagy regresszívek (visszafelé mutatók). A határjelölés eszközei eltérnek a beszélt nyelvben és az írott nyelvben, hiszen a beszélt nyelvben a szünet és a hanglejtés segítségével a kommunikatív szakaszhatár bárhová helyezhető. A határjelölés eszközei nyelvspecifikusak, tehát eltérhetnek a különböző nyelvekben, és ami minket most ebben a tanulmányban a legjobban érdekel, a határjelölés eszközei eltorzulhatnak vagy eltűnhetnek a fordításban.

Hogyan történik a tematikus szakasz határának kijelölése a magyar mondatokban? A tematikus szakasznak tartalmi és formai ismérvei egyaránt vannak. A tartalmi ismérvek közül a szakirodalom első helyen az ismertséget szokta említeni (Mathesius 1967), amely lehet kontextuális (az adott szövegben található előzményektől függő) és szituatív (a közlőhelyzettől függő). Az ismertségnél is fontosabb lehet, hogy a téma csak rámutat a közlés tárgyára, nem érte jött létre a közlés, tehát ha új információt hordoz is, a mondatban van egy nála magasabb fokú kommunikatív dinamizmussal rendelkező rész (Firbas 1964). A formai jegyek között első helyen a mondatkezdő helyzet áll, de ide tartozik a határozott névelő és a mutató névmások megléte is. É. Kiss a magyar mondatokkal kapcsolatban így foglalja össze a téma (nála topik) formai jellemzőit: „topikként vagy határozott, vagy specifikus határozatlan főneves kifejezés, vagy ilyet tartalmazó névutós kifejezés szerepelhet (É. Kiss 1998: 23).

Egy korábbi munkájában É. Kiss a tartalmi és formai jegyek viszonyáról az alábbi megállapítást tette: „Valamelyik argumentum vagy argumentumsor esetében a három definíciós jegy közül, (i) mondatkezdő helyzet, (ii) a megnevezett fogalom ismert volta, (iii) sajátos formai, többnyire morfológiai vagy fonológiai megkülönböztető jegy(ek), bármely kettőnek a megléte a harmadik meglétét is szükségszerűen maga után vonja” (É. Kiss 1978: 34).

A mi felfogásunk szerint magyar mondatok esetében a témának az itt felsorolt három ismervénél fontosabb egy negyedik – annyira, hogy ha a negyedik feltétel hiányzik, az első három megléte nem elegendő a tematikusság biztosításához –, mégpedig az, hogy a téma valamilyen módon el legyen határolva a rémától. Állhat ugyanis valamely főnévi csoport a mondat elején, tartalmazhat a szűkebb vagy tágabb kontextusból nyilvánvalóan következő dolgokat, lehet benne határozott névelő vagy mutató névmás (7), ha utána fordított szórendű igei állítmány következik, ez a főnévi csoport bekerül a rematikus szakaszba (8).²

² Itt és a továbbiakban az európai uniós szövegekből vett példamondatok forrása: Bart I., Klaudy K. 2003. *Európai uniós fordítóiskola*. Budapest, Corvina.

- (7) [TSZ Az adópolitikai jogharmonizáció előbb említett hiánya] # [RSZ oda vezetett], hogy...
- (8) [RSZ (RCS (Az adópolitikai jogharmonizáció előbb említett hiánya) vezetett oda], hogy...

Ebből következik a téma vagy tematikus szakasz általunk megadott definíciója: A téma vagy tematikus szakasz olyan, többnyire a mondat elején álló főnévi, igenévi (ritkán igei) csoport, amely az adott mondat által közvetített információ kiindulásául szolgál, és valamilyen módon el van határolva a rémától (Klaudy 1987: 27). Ha tehát a kommunikatív szakaszhatár jelölését a magyar mondatokban a téma felől nézzük, megállapíthatjuk, hogy a tematikus szakasz határának kijelölése a magyar mondatban a réma szintaktikai megformálása által történik.

Hogyan történik a rematikus szakasz határának kijelölése a magyar mondatokban? A rematikus szakasznak szintén vannak tartalmi és formai ismérvei. A tartalmi ismérvek között első az adott mondatban új, legalábbis legfontosabb információ, hiszen, mint az alábbi példák mutatják, a téma is tartalmazhat új információt (az informatív témáról részletesen: Klaudy 1987: 58–70).

- (9) In view of the urgent need for more approximation of Member States' laws in the area of environmental and energy taxation in the EU...
- (10) Tekintettel a környezetvédelmi és energiaadók területén fennálló sürgős további EU-jogharmonizációs igényre ...

Informatív téma esetén tartalmi szempontból az a lényeg, hogy a mondatban legyen egy még magasabb kommunikatív dinamizmusú rész, ami a közlés elsődleges célja, amiért a mondat létrejött, azaz a réma vagy rematikus szakasz. Ami a formai jegyeket illeti, a rematikus szakaszt általában a mondatvégi helyzet és az igei megformálás jellemzi. A mi felfogásunk a fenti közismert tartalmi és formai jegyeken kívül funkcionális jegyeket is elkülönít: itt történik a tematikus és rematikus szakasz határának, és a réma legfontosabb részének, a rémacsúcsnak a kijelölése.

A kommunikatív szakaszhatár jelölése a magyar mondatokban tehát a rémában történik, mégpedig alapján véve kétféle módon:

1. Ha a rematikus szakaszban erős igei állítmány van, akkor az erős igei állítmány a balra álló összes bővítményt a témába utalja, a tőle jobbra álló bővítményeknek pedig egyenletes kommunikatív töltést ad. Ilyenkor „egyenletes” rémáról beszélünk.

2. Ha a rematikus szakaszban gyenge igei állítmány van, akkor a gyenge igei állítmány a bal első helyen álló bővítményt rematizálja, ez lesz a rémacsúcs, a többi balra álló bővítményt a témába utalja, a tőle jobbra álló bővítményeknek pedig csökkenő kommunikatív töltést ad. Ilyenkor „ereszkedő” rémáról beszélünk.

Mit értünk erős és gyenge igei állítmányon? Vegyük az alábbi példamondatot, és változtassuk benne az igei állítmányt kétféle módon:

- (11) Az uniós intézményekben a hivatalos és munkanyelvek megkülönböztetése tette lehetővé a fordítási és tolmácsolási munkák arányosabb elosztását.
- (11a) Az uniós intézményekben a hivatalos és munkanyelvek megkülönböztetése *hátráltatta, akadályozta, lehetővé tette, oda vezetett, elősegítette, hozzájárult...*
- (11b) Az uniós intézményekben a hivatalos és munkanyelvek megkülönböztetése *vezetett, okozta, tette lehetővé, vezetett oda, segítette elő...*

Erős igei állítmánynak nevezzük a (11a) állítmányait, azaz minden olyan módosított igealakot, amelyben a módosító (pl. igekötő) az ige előtt áll, és minden olyan módosító nélküli igealakot, amelynek erős szemantikai töltése van (pl. az olyan negatív tartalmú igéket mint a *hátráltatta, akadályozta* stb.). A fenti igealakok mind egyformán viselkednek a tőlük balra álló főnévi csoporttal szemben: bal felé zártak, a tőlük balra álló főnévi csoport egyetlen elemére sem terjed ki rematizáló hatásuk.

Gyenge igei állítmánynak nevezzük a (11b) állítmányait, azaz minden olyan módosított igealakot, amelyben a módosító (pl. igekötő) az ige után áll, és minden olyan módosító nélküli igealakot, amelynek gyenge szemantikai töltése van (pl. *okoz, vezet* stb.). A fenti igealakok mind egyformán viselkednek a tőlük balra álló főnévi csoporttal szemben: bal felé nyitottak, azaz rematizálják a tőlük közvetlenül balra álló főnévi csoportot, a többi balra állót pedig a témába utalják.

- (12) [TSZAz uniós intézményekben] # [RSZ (RCSa hivatalos és munkanyelvek megkülönböztetése) *tette lehetővé* a fordítási és tolmácsolási munkák arányosabb elosztását].

A gyenge igei állítmány előtti „bal első helyen” álló rematizált főnévi csoportot nevezzük rémacsúcsnak.

Ha az ige erős szemantikai töltésű, akkor önmagában is képes a rematikus szakasz határának jelölésére. A negatív jelentésű igék annyira erősen jelölik a szakaszhatárt, hogy ha rematizálni akarjuk a tőlük balra álló főnevet vagy főnévi csoportot, akkor azt egy gyenge szemantikai töltésű igével ellátva (vö. *volt*) külön mondat-egységbe kell tenni, ugyanazon mondategységen belül a rematizálást nem lehet megoldani (csak hanglejtéssel, de olvasásra szánt írott szövegek esetében a hanglejtést nem vehetjük figyelembe).

- (13) [TSZAz uniós intézményekben]# [RSZ (RCSa hivatalos és munkanyelvek megkülönböztetésének hiánya) *volt az*], [TSZ ami] [RSZ akadályozta a fordítási és tolmácsolási munkák arányosabb elosztását].

Az általános jelentésű, gyenge szemantikai töltésű igék az írott szövegben a hanglejtés segítsége nélkül önmagunkban nem képesek világosan jelölni a kommunikatív szakaszhatárt.

- (14) Az uniós intézményekben a hivatalos és munkanyelvek megkülönböztetése *segítette*...

Ebben az esetben igekötőre van szükség, hogy egyértelműen az igei állítmányra (14a) vagy a névszói bővítményre (14b) kerüljön a hangsúly.

- (14a) [_{TSZ}Az uniós intézményekben a hivatalos és munkanyelvek megkülönböztetése] [_{RSZ} *elő*segítette ...]
 (14b) [_{TSZ}Az uniós intézményekben] # [_{RSZ} (_{RCSA} hivatalos és munkanyelvek megkülönböztetése) segítette *elő*...]

Az igemódosítók határjelölő szerepével függ össze az is, hogy az egyenletes rémában mindig a rematikus szakasz legelején maradnak, bármely időben vagy módban áll az ige.

- (15) [_{TSZ}Az uniós intézményekben a hivatalos és munkanyelvek megkülönböztetése] # [_{RSZ} *elő* fogja segíteni a fordítási és tolmácsolási munkák arányosabb elosztását.]
 (16) [_{TSZ}Az uniós intézményekben a hivatalos és munkanyelvek megkülönböztetésével] # [_{RSZ} *meg* lehetett volna oldani a fordítási és tolmácsolási munkák arányosabb elosztását.]

Ha a tőlük balra álló főnévre vagy főnévi csoportra kell kerülnie a hangsúlynak, akkor a határjelölők eltolódnak a rematikus szakasz éléről (nem feltétlenül az ige mögé kerülnek, csak egy hellyel hátrább tolódnak), hogy nyitottá tegyék az igei állítmányt, vagyis alkalmassá arra, hogy rematizálja a tőle balra álló bővítményt.

- (15a) [_{TSZ}Az uniós intézményekben] # [_{RSZ} (_{RCSA} hivatalos és munkanyelvek megkülönböztetése) fogja *elő*segíteni a fordítási és tolmácsolási munkák arányosabb elosztását].
 (16a) [_{TSZ}Az uniós intézményekben] # [_{RSZ} (_{RCSA} hivatalos és munkanyelvek megkülönböztetésével) lehetett volna *meg*oldani a fordítási és tolmácsolási munkák arányosabb elosztását].

Igemódosítón nemcsak igekötőt értünk, hanem az ige pusztán névszóból álló vonzatait is (vö. É. Kiss 1998). A pusztá névszói vonzat az ige előtt állva balra T/R szakaszhatárt jelöl, az ige után állva balra rémacsúcsot jelöl.

- (17) [_{TSZ} A belső árampiacról szóló 96/92/EK irányelv] # [_{RSZ} *lehetővé* teszi a tagállamoknak, hogy ilyen közszolgáltatási kötelezettséget vezessenek be...]
 (18) [_{TSZ} A kormánybiztos és tanácsadói] # [_{RSZ} (_{RCS} ilyen előzmények után) tettek *látogatást* a Parthiai Delegációnál.]

Ugyancsak kommunikatív szakaszhatár-jelölőként működnek a pozitív jelentésű módhatározók, a balra álló részt a témába utalják a jobbra álló résznek egyenletes kommunikatív töltést adnak.

- (19) [TSZ A Bizottság] # [RSZ *teljes mértékben* támogatja a Tanács erőfeszítéseit a reformok megvalósítására.]

Határjelölőként működik a tagadószó: ige előtt állva balra T/R szakaszhatárt, jobbra egyenletes rémát jelöl, főnév előtt állva balra T/R szakaszhatárt, jobbra rémacsúcsot jelöl.

- (20) [TSZ A Főigazgatóságnak] # [RSZ *nem* áll módjában befolyásolni a tagországok döntését.]
 (21) A görög küldöttség megállapította, hogy [TSZ az intervenciók összegeket] # [RSZ (RCS *nem* a termelőknek járó előlegek és segélyek kifizetésére) használták fel.]

A tagadószóhoz hasonlóan határjelölőként működik néhány módosító elem is: *éppen, csak, nemcsak*.

- (22) [TSZ Ez a megközelítés azonban] # [RSZ (RCS *csak* sokkal később) hozna látható eredményeket.]

Kommunikatív szakaszhatár-jelölőként működik az *is*. Rematikussá teszi a tőle közvetlenül balra álló főnévi csoportot, a többit pedig a témába utalja.

- (23) A német küldöttség felhívta a Tanács és a Bizottság figyelmét arra, hogy [TSZ az élelmiszerekre kiépített kockázatjelző gyorsriasztási rendszert] # [RSZ (RCS a takarmányokra) *is* mielőbb ki kell terjeszteni.]

Hasonlóképpen visszafelé jelöli ki a T/R szakaszhatárt és a rémacsúcsot a *sem*, de az *is*-sel ellentétben utána fordított szórendű igei állítmány következik.

- (24) [TSZ A Szerződő Fél] # [RSZ (RCS más módon) *sem* szolgáltatathat ki e tárgyban szerzett információkat a Szerződő Hatóság előzetes, írásos hozzájárulása nélkül.]

Mivel a magyar mondatokban a kommunikatív szakaszhatár jelölésével egyidejűleg valósul meg a rémacsúcs kijelölése (ha van rémacsúcs a mondatban), a két funkciót együttesen rémajelölésnek, a funkciót megvalósító elemeket pedig rémajelölőknek nevezzük.

A rémajelölők között vannak olyanok, amelyek csak igékhez kapcsolódnak (igekötő, puszta névszói bővítmény, pozitív vagy negatív jelentésű határozószók), és vannak olyanok, amelyek bármely szófajhoz kapcsolhatók (*nem, éppen, nemcsak, is* stb.)

Vannak olyan rémajelölők, amelyek mindig előre (jobbra) jelölik a szakaszhatárt (*nem, nemcsak, éppen* stb.), vannak olyanok, amelyek mindig visszafelé (balra) jelölik a szakaszhatárt (*is, sem*), és vannak olyanok, amelyek a kommunikatív szándéktól függően változtatják szerepüket, például az igekötők, amelyek az ige előtt állva balra szakaszhatárt, jobbra egyenletes rémát jelölnek, az ige után állva pedig balra rémacsúcsot, jobbra pedig ereszkedő rémát jelölnek.

A kommunikatív szakaszhatár és a rémacsúcs kijelölésének módja a magyar mondatokban tehát lehet progresszív (jobbra irányuló) és regresszív (balra irányuló). Ezenkívül lehet implicit, ha az ige szemantikája által történik, és lehet explicit, ha a határjelölésre *nem, csak, éppen* típusú rémajelölők szolgálnak.

Vannak olyan rémajelölők, amelyek mindig működnek, működésük nincs feltételekhez kötve (ilyen pl. a tagadószó), és vannak olyanok, amelyek csak bizonyos körülmények között funkcionálnak rémajelölőként. Ilyen például az *is*, amely csak akkor jelöl regresszíven rémacsúcsot, ha utána mindjárt az igei állítmány következik, ha attól valami elválasztja, akkor a tematikus szakaszban marad.

- (25) [TSZ A rögzített könyvárrendszer megrendülésének végső okát *is*] #
[RSZ (RCS az áruk szabad mozgására vonatkozó szabályok alkalmazásában) találhatjuk meg.]

Felmerülhet a kérdés, hogy miért nem vezetjük be a témajelölők fogalmát. Valóban igaz lenne, hogy a tematikus szakasz határát a magyar mondatokban mindig csak a réma jelöli ki? Nem foghatók fel sajátos témajelölőknek az olyan visszautaló értelmű módosító elemek, mint a *tehát, ugyanis, azonban, mindazonáltal*. A fenti szavak, bár gyakran állnak a tematikus szakaszban, nem tarthatók határjelölőknek, mivel helyük a tematikus szakaszban nincs megkötve. Állhatnak a tematikus szakasz legelején, és akkor semmiféle befolyásuk nincs arra, hogyan és meddig fog utánuk folytatódni a tematikus szakasz. Állhatnak a tematikus szakasz első főnévi csoportja után, de itt sem jelölnek határt, mivel utánuk a tematikus szakasz bármeddig folytatható.

- (26) [TSZ Jogilag *tehát* ez az érvelés] # [RSZ nem megalapozott.]

Azt azonban meg kell említeni, hogy azt a főnévi csoportot, amely után állnak, regresszíve kiemelik, nyomatékosítják a témán belül, tehát ha felvettünk volna ilyen kategóriát, azt mondhatnánk, „tematikus csúcscs” teszik.

Az 1. táblázatban összefoglaljuk, hogyan működnek a rémajelölők a magyar mondatokban.

Erős igei állítmánnyal kezdődő egyenletes rémát találunk az 1., 3., 5., 10. típusokban. Eddig az erős igei állítmánynak két típusát említettük, az erős szemantikai töltésű igéket és a módosító + ige kapcsolatokat, igemódosítón elsősorban az igekötőket és a detereminálatlan (puszta) névszói bővítményeket értve. Most az erős igei állítmány fogalmát kiterjeszthetjük a pozitív értelmű határozószók és a *nemcsak, éppen, csak* módosító elemek után álló igékre is, hiszen ezek után is egyenes marad a szórend.

1. táblázat
A [TSZ] [RSZ] határ és a (RCS) kijelölésének mechanizmusa a magyar mondatokban

	Regresszív jelölés: $\Leftarrow$		Rémajelölők	Progresszív jelölés: $\Rightarrow$
1.		[TSZ] $\Leftarrow$	[erős szemantikai töltésű ige	$\Rightarrow$ RSZ folyt.] egyenletes réma
2.	[TSZ] $\Leftarrow$	[(RCS) $\Leftarrow$	gyenge szemantikai töltésű ige	$\Rightarrow$ RSZ folyt.] ereszkedő réma
3.		[TSZ] $\Leftarrow$	[módosító + ige	$\Rightarrow$ RSZ folyt.] egyenletes réma
4.	[TSZ] $\Leftarrow$	[(RCS) $\Leftarrow$	ige + módosító	$\Rightarrow$ RSZ folyt.] ereszkedő réma
5.		[TSZ] $\Leftarrow$	pozitív jelentésű határozószó (<i>gyakran, mindig, nagyon</i>)	$\Rightarrow$ RSZ folyt.] egyenletes réma
6.		[TSZ] $\Leftarrow$	negatív jelentésű határozószó (<i>kevésbé, ritkán, sosem</i>)	$\Rightarrow$ RSZ folyt.] ereszkedő réma
7.	[TSZ] $\Leftarrow$	[(RCS) $\Leftarrow$	<i>is</i>)	$\Rightarrow$ RSZ folyt.] egyenletes réma
8.	[TSZ] $\Leftarrow$	[(RCS) $\Leftarrow$	<i>sem</i>)	$\Rightarrow$ RSZ folyt.] ereszkedő réma
9.		[TSZ] $\Leftarrow$	[(<i>éppen, nemcsak</i> + fn	$\Rightarrow$ RCS) RSZ folyt.] ereszkedő réma
10.		[TSZ] $\Leftarrow$	[(<i>éppen, nemcsak</i> + ige	$\Rightarrow$ RSZ folyt.] egyenletes réma
11.		[TSZ] $\Leftarrow$	[(<i>nem</i> + fn	$\Rightarrow$ RCS) RSZ folyt.] ereszkedő réma
12.		[TSZ] $\Leftarrow$	[(<i>nem</i> + ige	$\Rightarrow$ RSZ folyt.] egyenletes réma

Jelmagyarázat: TSZ = tematikus szakasz, RSZ = rematikus szakasz, RCS = rémacsúcs, $\Leftarrow$ = regresszív jelölés, $\Rightarrow$ = progresszív jelölés, (...) a rémacsúcs határai, [...] = a TSZ és RSZ határai

Rémacsúccsal kezdődő és gyenge igei állítmánnyal folytatódó ereszkedő rémát találunk a 2., 4., 8., 9., és a 11. típusokban. A különbség mindössze annyi, hogy a 2., 4., 8. típusokban a rémacsúcs kijelölésének módja regresszív, utólag történik az ige gyenge szemantikai töltése és az ige után álló módosítók vagy a *sem* tagadószó által, a 9. és 11. típusban a rémacsúcs kijelölésének módja progresszív, az *éppen, nemcsak, csak* módosító elemek és a *nem* tagadószó főnév előtt állva előre jelzi, hogy itt rémacsúcs következik.

Nem egyértelmű a 7., 6. és a 12. típus. A 7-es egyedülálló eset, az *is* regresszíve rémacsúcsot jelöl, utána mégsem fordul meg az állítmány szórendje. Az *is* által regresszíve jelölt rémacsúcs helye nincs az ige elé rögzítve, bármikor átvihető az erős igei állítmány mögé is. Ezért a 7-es típust inkább az egyenletes réma egyik válfajának tartjuk.

Kérdéses még a 6-os és 12-es típus, amelyekben az ígét negatív értelmű határozószó vagy tagadószó előzi meg. Ilyenkor az ige szórendje megfordul, de a tagadószót és a negatív értelmű határozószót mi mégsem minősítjük rémacsúcsnak, hanem a *nem* + ige vagy a *ritkán* + ige kapcsolatokat együttvéve erős igei állítmánynak tartjuk, s a velük kezdődő rematikus szakaszt pedig egyenletes rémának. A *nem* tagadószó, mint említettük, másképp viselkedik a főnévi csoport előtt és másképp az ige előtt. Főnévi csoport előtt rémacsúcsot jelöl, ige előtt csak kommunikatív szakaszhatárt (vö: (20) és (21) példa).

Ugyanez érvényes a módosító elemekre is. Csak a főnévi csoport előtt jelölnek rémacsúcsot, ige előtt csak a rematikus szakasz kezdetét. A táblázatunkban szereplő *éppen*, *nemcsak*, *csak* természetesen csak képviselői a módosító elemeknek, amelyek közül szinte mindegyik rémajelölőként is funkcionál.

A fentiek alapján a magyar mondatokban a kommunikatív szakaszhatár és a rémacsúcs kijelölése kétféleképpen történhet:

(1) implicit módon, azaz a rematikus szakaszban található ige szemantikai töltése révén;

(2) explicit módon, azaz az általunk rémajelölőknek nevezett funkcionális kategória révén, amely részben igemódosítókat (ígeköti, determinálatlan névszói bővítmények, pozitív és negatív értelmű határozószók, ígéhez járuló módosító elemek) részben főnévmódosítókat (főnévhez járuló módosító elemeket) tartalmaz. E szavaknak egyéb mondatbeli funkcióik mellett az aktuális szövegben másodlagos funkciói is vannak, a kommunikatív szakaszhatár és a rémacsúcs jelölésének funkcióját is ellátják.

A fentiekben tehát szétválasztottuk a rémacsúcs és a rémajelölők fogalmát. A mi megközelítésünkben a rémacsúcs tartalmi kategória, a mondat leghangsúlyosabb része, de önmagában jelöletlen, nincsenek formai megkülönböztető jegyei. A rémajelölők pedig önmagukban sokszor tartalmatlanok, vagy éppen csak módosítják az ige vagy főnév tartalmát, de a nyelvi eszközök közötti funkciómegosztásban jelentős szerep járul rájuk, egyéb feladataik mellett a kommunikatív célnak megfelelően rendezik a mondatot, kijelölik a rémacsúcsot, valamint pontosan megszabják a tematikus és rematikus szakasz határát.

6. A T/R határjelölés angol-magyar egybevetésben

A fordítás szempontjából mindez azért érdekes, mert a kommunikatív szakaszhatárok jelölésének fenti mechanizmusa ilyen formában csak a magyar nyelvre érvényes. Az angol mondatok rematikus szakaszában az igei állítmány általában a rematikus szakasz elején áll, vagyis a rematikus szakasz határának kijelölése progresszív.

- (27) [TSZ The Commission] # [RSZ *will energetically pursue* the avenues of tax policy co-ordination identified in this Communication.]
- (28) [TSZ The wording of Article 12] # [RSZ *contains* (RCSa clear and unconditional prohibition)] which is not a positive but a negative obligation.

Az angol mondatokban nem „egyenletes” és „ereszkedő” rémát különböztetünk meg, hanem „egyenletes” rémát, ahol a rematikus szakasz erős igei állítmánnyal kezdődik (*will energetically pursue*), és „emelkedő” rémát, ahol a rematikus szakasz gyenge igei állítmánnyal kezdődik (*contains*). A magyartól eltérően azonban az angolban a gyenge igei állítmány nem teszi hangsúlyossá a tőle balra álló főnévi csoportot, vagyis nem regresszíven (balfelé) hanem progresszíven (jobb-felé) rematizál. Az angol emelkedő rémában a mondatrészek kommunikatív dinamizmusa a mondat vége felé haladva egyre nő, és a rémacsúcsot a magyartól eltérően a mondatvégi pozíció jelzi.

A magyarra való fordítás szempontjából mindez a következőket jelenti: az angol egyenletes réma esetében nincs szükség a mondat szintaktikai szerkezetének jelentős átrendezésére, hiszen az erős igei állítmány mindkét nyelvben a rematikus szakasz elején állva jelöli a kommunikatív szakaszhatárt.

- (27) [TSZ The Commission] # [RSZ *will energetically pursue* the avenues of tax policy co-ordination identified in this Communication.]
- (27a) [TSZ A Bizottság] # [RSZ *nagy lendülettel törekszik* majd az adópolitikai együttműködés e közleményben megjelölt irányainak megvalósítására.]

Az angol emelkedő réma esetében viszont a mondat szintaktikai szerkezetének jelentős átrendezésére van szükség, mivel a magyar nyelvben a gyenge igei állítmány regresszíven jelöli a rémacsúcsot.

- (28) [TSZ The wording of Article 12] # [RSZ *contains* (RCS a clear and unconditional prohibition)] which is not a positive but a negative obligation.
- (28a) [TSZ A 12. cikk megfogalmazása] # [RSZ (RCS egyértelmű és feltétel nélküli tilalmat) *tartalmaz*], amely nem pozitív, hanem negatív kötelezettség.

Ha az angol rematikus szakasz végén található rémacsúcsot nem hozzuk balra az ige elé, akkor a gyenge magyar igei állítmány a tematikus szakaszt fogja rematizálni.

- (28b) [RSZ (RCS A 12. cikk megfogalmazása) *tartalmaz* egyértelmű és feltétel nélküli tilalmat], amely nem pozitív, hanem negatív kötelezettség.

A fenti hibát a fordítók általában nem követik el, és a rémacsúcs balra helyezésének műveletét rendszerint automatikusan elvégzik. De a rémacsúcs pozíciójába kerülő gyakran halmozott és bővített főnévi szerkezetek formájukat tekintve ugyanolyanok, mint amilyenek a tematikus szakaszban találhatók. Ha egyéb explicit rémajelölő nincs a mondatban, nem lehet róluk tudni, hogy mi a kommunikatív funkciójuk. Mivel eltűnik, illetve később válik nyilvánvalóvá a határ a tematikus és a rematikus szakasz között, nem lehet tudni róluk, hogy a tematikus vagy a re-

matikus szakaszhoz tartoznak-e? Vagyis az angolból magyarra való fordításban végbemenő kötelező szintaktikai átrendezés a T/R határjelölés jellegének megváltozását eredményezi.

7. A T/R határjelölés eltolódása a fordított magyar szövegekben

Mint említettük, az angol emelkedő rémában a rémacsúcs a gyenge igei állítvány után következik. Az ige utáni helyzet szinte korlátlan halmozási és bővítési lehetőségeket teremt az angolban, ami azonban nem jelenti a T/R határjelölés elmosódását, hiszen az ige a rematikus szakasz elején világosan jelöli a szakaszhatárt függetlenül attól, hogy milyen hosszú utána a rematikus szakasz.

- (29) As has been the case in previous Reports, [TSZ „progress”]# [RSZ *has been measured* (RCS on the basis of decisions actually taken, legislation actually adopted, international conventions actually ratified (with due attention being given to implementation), and measures actually implemented.)]

A magyar fordításban viszont a rémacsúcs pozícióját az ige előtt halmozott főnévi szerkezetek foglalják el, amelyeknek a mondat kommunikatív tagolásában betöltött szerepe csak akkor válik világossá, ha az olvasó eljutott az igéhez.

- (29a) Amint az a korábbi jelentések esetében is történt, [TSZ a „haladás”]# [RSZ (RCSa ténylegesen meghozott döntések, az elfogadott törvények, a ténylegesen megerősített nemzetközi egyezmények (megfelelő figyelmet fordítva a végrehajtásra), és a valóban megvalósított intézkedések alapján) *volt mérhető*].

Mivel az olvasó olvasás közben folyamatosan értelmezni próbál, ilyenkor ideiglenes értelmezések jelennek meg a megértés során, amelyek később a végső értelmezéskor módosulnak. A regresszív (utólagos) T/R határjelölés tehát bizonytalanságot okoz a jelöletlen helyen:

Ideiglenes értelmezés a (28) példa fordításában:
...a cikk megfogalmazása egyértelmű és feltétel nélküli...

Végső értelmezés a (28) példa fordításában:
...a cikk megfogalmazása # (?) egyértelmű és feltétel nélküli tilalmat *tartalmaz*...

Ideiglenes értelmezés a (29) példa fordításában:
...a haladás, a döntések, az egyezmények, az intézkedések ...

Végső értelmezés a (29) példa fordításában:

...a haladás # (?) a döntések, az egyezmények, az intézkedések alapján *volt mérhető*.

Tanulmányunk elején említettük, hogy a fordítás eredményeképp keletkezett magyar szövegben az olvasó gyakran elveszíti a fonalat. Ennek többek között a fenti jelenség is oka lehet: a kommunikatív szakaszhatár jelölése eltolódik, a mondat kommunikatív perspektívája később válik világossá, olvasás közben sorozatosan megértési pályát kell módosítanunk.

8. A T/R határjelölés előrehozása a lektorálásban

A lektorok, kontrollszerkesztők nem tesznek mást, mint – tudatosan vagy ösztönösen – megpróbálják előbbre hozni a mondat megértését elősegítő támpontokat, vagy most már szakszerűbben fogalmazva: megpróbálják előbbre hozni az utólagosan jelölt kommunikatív szakaszhatárokat

Az alábbiakban megnézzük, hogy egy emelkedő rémájú angol mondat fordításakor milyen módszereket lehet alkalmazni, hogy a T/R határjelölés minél előbb megvilágosodjon a magyar olvasó számára. Szándékosan nem tesszük ki a zárójeleket, amelyek a kommunikatív szakaszok határát jelzik, így is nyilvánvaló, hogy míg az angol mondatban az ige (*must focus*) a rematikus szakasz elején állva előre jelzi a T/R szakaszhatárt, a magyar mondatban az igei szerkezet (*kell összpontosítania*) a rematikus szakasz végén állva, visszafelé jelzi a T/R szakaszhatárt.

Progresszíven jelölt T/R határ az angolban:

- (30) European Union *must focus* a on the practical problems for individuals and businesses operating within the Internal Market, and the level of co-ordination between Member States necessary to deal with these problems.

Regresszíven jelölt T/R határ a magyarban:

- (30a) Az Európai Uniónak a belső piacon működő egyének és vállalatok gyakorlati problémáira, valamint a tagállamok közötti megfelelő szintű együttműködés kialakítására *kell összpontosítania*, másképp e problémák megoldása nem lehetséges.

Bár a fordító nem hozott be mindent a rémacsúcsra, hiszen alkotott egy külön tagmondatot is (*másképp e problémák megoldása nem lehetséges*), mégis elég hosszú az a része a mondatnak, amelynek nem egyértelmű a kommunikatív tagolása. Az alábbiakban néhány olyan lehetőséget mutatunk be a kommunikatív szakaszhatár jelölésének előrehozására, amelyet lektorok, szerkesztők gyakran alkalmaznak.

Az első lehetőség az eredeti szövegben nem szereplő lexikai elemek betoldása a tematikus és rematikus szakasz határán. Ilyenek lehetnek például a *tulajdonképpen, különösképpen, lényegileg* stb.

- (30b) Az Európai Uniónak # *különösképpen* a belső piacon működő egyének és vállalatok gyakorlati problémáira, valamint a tagállamok közötti megfelelő szintű együttműködés kialakítására kell összpontosítania, másképp e problémák megoldása nem lehetséges.

A második lehetőség a regresszív határjelölés funkcióját ellátó igei állítmányi szerkezet előbbre hozása, azaz a rémacsúcs rövidítése oly módon, hogy a rémacsúcsra álló főnévi szerkezetek egy részét valamilyen módon kivisszük az ige mögé.

- (30c) Az Európai Uniónak # a belső piacon működő egyének és vállalatok gyakorlati problémáira *kell összpontosítania*, valamint a tagállamok közötti megfelelő szintű együttműködés kialakítására, másképp e problémák megoldása nem lehetséges.

A harmadik lehetőség a regresszív határjelölés átalakítása progresszívvé, amit utalószó betoldásával és két szintemeléssel (*megoldja, alakítson ki*) lehet elérni. Ilyenkor a gyenge igei állítmány előtt kötelezően kitöltendő helyen csak egy utalószó van (*arra*), a tartalom külön mondategységekbe kerül, melyek mindegyikének megvan a saját T/R tagolása.

- (30d) Az Európai Uniónak *arra kell összpontosítania*, hogy *megoldja* a belső piacon működő egyének és vállalatok gyakorlati problémáit, megfelelő szintű együttműködést *alakítson ki* a tagállamok között, másképp e problémák megoldása nem lehetséges.

Összegezve: ha a magyarra fordított európai uniós szövegek hatalmas korpusza felkelti a kutatók érdeklődését, új lendületet kaphat a fordítás eredményeképp keletkezett magyar szövegek jellegzetességeinek nyelvészeti leírása. Ez a kutatás fontos társadalmi érdek, mivel ez a fordított szöveganyag hamarosan bekerül az intézmények mindennapi munkájába és hivatkozási alapot jelent előterjesztések, javaslatok, döntések számára.

A fordításszempontrú egybevetés akkor tud többet nyújtani, mint a hagyományos kontrasztív nyelvészeti és kontrasztív szövegnyelvészeti egybevetés, ha a nyelvi jelenségek elemzésekor túllép a rendszerszintű egybevetésen (vö. az SVO és SOV nyelvek különbségei), a nyelvhasználati szokások szintjén történő egybevetésen (vö. a főnévi csoportok halmozottsága és bővítettsége az európai uniós szövegekben), és a kutatás központjába a két nyelv együttes működését, valamint a fordítók, lektorok és szerkesztők nyelvi viselkedését állítja.

SZAKIRODALOM

- Ajtay-Horváth M. 2002. Az integráció nyelvi kihívásai (Az euroszövegek nyelvformáló szerepe). *Fordítástudomány* 4(2): 5–13.
- Baker, M. 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies. Implications and Applications. In: Baker, M., Francis, G. and Tognini-Bonelli, E. (eds.): *Text and Technology: In honour of John Sinclair*. Amsterdam: Benjamins, 233–50.
- Baker, M. 1995. Corpora in Translation Studies. An Overview and Suggestions for Future Research. *Target*. Vol. 7. No. 2. 223–45.
- Bart I., Klaudy K. 2003. *Európai uniós fordítóiskola. Európai uniós szövegek fordítása angolról magyarra*. Budapest, Corvina.
- Dróth J. 2000. Legyen egységes az EU magyar nyelvű terminológiája. *Magyar Nyelvőr* 124: 287–97.
- É. Kiss, K. 1978. A magyar mondatok egy szintaktikai modellje. *Nyelvtudományi Közlemények* 80: 261–5.
- É. Kiss, K. 1998. A mondat topik-predikátum tagolódása. In: É. Kiss, K., Kiefer, F., Siptár, P. (szerk.): *Új magyar nyelvtan*. Budapest, Osiris. 21–30.
- É. Kiss, K. 2002. *The Syntax of Hungarian*. Cambridge: CUP.
- Firbas, J. 1964. On Definig the Theme in Functional Sentence Analysis. *Travaux linguistiques de Prague*. 1: 267–80.
- Hansen, G. (ed.) 1999. *Probing the Process in Translation: Methods and Results* (Copenhagen Studies in Language Series, 24). Copenhagen: Samfundslitteratur, DK.
- Horváth I. 2002. Nyelvi jogok és az Európai Unió nyelvpolitikája. *Fordítástudomány* 4(1): 15–48.
- Klaudy K. 1987. Fordítás és aktuális tagolás. *Nyelvtudományi értekezések* 123. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Koskinen, K. 2000. Institutional Illusions. Translating in the EU Commission. *The Translator* Vol. 6. N. 1. 49–65.
- Mathesius, V. 1967. O tak nazivaemom aktualnom cslenyenyii predlozseniya. In: Kondrasova, N. A. (ed.): *Prazsszkij lingvisztyicseskij kruzsok*. Moszkva: Nauka.
- Mauranen, A. Kujamäki, P. (eds.) 2004. *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Papp F. 1972. Okoncsatyelnaja redakcija tyeksztovih jegyinyic dlinnyee predlozseniya. *Slavica* XII- 27–41.
- Pym, A. 2000. The European Union and its Future Languages. In: *Across Languages and Cultures*. Vol. 1. No. 1. 1–17.
- Pym, A. 2001. Nyelvpolitikai és fordításelméleti kérdések az Európai Unióban. *Fordítástudomány* 3(2): 5–21. Fordította: Horváth Ildikó.
- Szabari K. 1997. Az Európai Unió és a nyelvek. A nyelvi szabályozási gyakorlat, valamint a fordítás és tolmácsolás jelene és jövője. *Modern Nyelvoktatás*. 3: 31–45.
- Tirkkonen-Condit, S. 2002. Process Research: State of the Art and Where to Go Next? *Across Languages and Cultures* Vol. 3. No. 1. 5–21.
- Tirkkonen-Condit, S. 2000. EU-Project Proposals as Hybrid Texts: Observations from a Finnish Research Project. *Across Languages and Cultures* Vol. 2. No. 2. 261–5.
- IM Útmutató 2003. *Útmutató az európai közösségi joganyag magyar nyelvű fordításához, nyelvi és szakmai lektorálásához*. Budapest, Igazságügyi Minisztérium, Európai Közöségi Jogi Főosztály. Fordításkoordináló Egység.

- Vehmas-Lehto, I. 1989. *Quasi-Correctness. A Critical Study of Finnish Translations of Russian Journalistic Texts*. Helsinki: Neuvostoliittoinstituutti.
- Wagner, E, Bech, S., Martinez, J. 2002. *Translation for the European Union Institutions*. Manchester: St. Jerome.

Klaudy Kinga

SUMMARY

Klaudy, Kinga

Blurred borderlines between theme and rheme in translated Hungarian Eurotexts

The paper deals with the consequences of regressive focussing in the Eurotexts translated from English into Hungarian. Regressive focussing means that the verb of the Hungarian sentence fulfils the task of focus selection **a posteriori**. This may lead to undesirable consequences in translated Hungarian texts, managed by translators and editors with the help of special strategies discussed in the paper.

The first consequence of regressive focussing is the **blurred borderline** between the thematic and rhematic parts of the sentence. In English, in accordance with the SVO word order, the first element of the rheme is always the **verbal predicate** which serves as a **borderline marker** between the theme and the rheme. In Hungarian, the first element of the rheme, in accordance with the dominant SOV word order, is often a noun phrase, which does not show formal differences to the thematic noun phrase or phrases, and the borderline between them is indicated only regressively by the verb, which may be the last element in the sentence.

Another phenomenon of translated Hungarian texts may be called **overburdening of the focus slot**, when there is more than one element in focus position. As inverted verbs or semantically weak Hungarian verbs are open to the left, the focus slot can be occupied not only by the stressed postverbal component of the IE clause, but by all the postverbal components. In this case, the Hungarian verb will be pushed towards the end of the clause/sentence. Because of what is often called free word order in Hungarian, the occurrence of the verb in final position will not make the sentence grammatically incorrect, but leads to **belated identification** of the communicative structure of the sentence. The consequences of this belated identification will be realised by readers only on the level of the whole text, and is a clear sign of translationese.